

ROMANTİK YAKIN İLİŞKİLERDE ŞİDDETİN ÖNCÜLLERİ

Ceren ATAKAY ¹

ÖZET

Romantik yakın ilişkilerde şiddet geçtiğimiz yıl içinde de ülkemizin en ciddi toplumsal sorunlarından biri olmayı sürdürmüştür. Büyük oranda psikolojik olan bu soruna mutlaka çok yönlü müdahale edilmesi gerekmektedir. Soruna psikolojik açıdan müdahale edebilmek için şiddetin nasıl bir bağlamda ortaya çıktığını ve nedenlerini kestirebilmek ve yorumlamak önem taşımaktadır. Bu anlamda, bu çalışmada öncelikle yakın ilişkilerde yaşanan şiddete nelerin öncülük ettiğine dair bir kuram olan I-küp teorisi açıklanmıştır. Daha sonra 2013 yılındaki kadın cinayetlerine ilişkin gazete haberlerinin incelenmesiyle yapılmış içerik analizinin bulguları aktarılmış ve bu bulgular I-küp teorisi bağlamında tartışılmıştır. Son olarak şiddetin nasıl önlenebileceğine dair öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yakın ilişkilerde şiddet, I-küp teorisi.

Atakay, C. (2014). Romantik Yakın İlişkilerde Şiddetin Öncülleri. *Nesne*, 2 (3), s.1-9.

¹ Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi, DTCF, Psikoloji Bölümü, cerenatakay (at) yahoo.com

RISK FACTORS FOR INTIMATE PARTNER VIOLENCE

ABSTRACT

Intimate partner violence has kept being one of the major societal issues in our country over the past year. It is absolutely necessary to intervene in this substantially psychological issue multi-directionally. In order to intervene in the problem from psychological aspect, it is important to estimate and interpret the risk factors for intimate partner violence. Therefore in the current study, 'I-cube theory' which is about the risk factors for intimate partner violence has been explained first. Afterwards, the findings of content analysis which was obtained from newspaper reports about femicide in 2013 have been shown and these findings have been discussed within the context of I-cube theory, respectively. Finally, solutions to prevent this violence has been suggested.

Keywords: Violence in intimate relationships, I-cube theory.

İnsanların çevreleriyle ilişki kurdukları her bağlamda olduğu gibi romantik ilişkilerde de partnerler arasında zaman zaman çatışma yaşanması kaçınılmazdır. Romantik yakın bir ilişki içindeki bireyler partnerleriyle yaşadıkları çatışmaları çözebilmek amacıyla bazen ilişki içinde yıkıcı sonuçlar doğurabilecek ve partnere yönelik şiddet içeren taktiklere başvurmaktadır (Straus, 1979). Yakın ilişki içinde olunan partnere yönelik bu davranışlar, a) partneri tokatlamak, itmek, sarsmak, yakmak, dürtmek, saçını çekmek ya da ona yönelik silah kullanmak gibi niyetli bir şekilde fiziksel gücün kullanıldığı ve ölüm yada yaralanma gibi sonuçlara yol açabilecek ‘fiziksel şiddet’; b) partneri cinsel ilişkiye girmek için fiziksel güç kullanarak zorlamak, kişi gönülsüz olduğu halde onunla cinsel ilişkiye girmek ya da cinsel temasın kötüye kullanılması gibi ‘cinsel şiddet’; c) partneri söz, hareket ya da silah kullanarak ‘tehdit etmeyi’ ve d) partneri aşağılamak, partnerin neleri yapıp yapamayacağını kontrol etmek, partnerden bilgi saklamak, partnere ait parayı kullanmak, kasıtlı olarak partneri utandıracak ya da küçük düşürecek şeyler yapmak, partnerin sosyal çevresiyle iletişimini kısıtlamak, partneri yasal olmayan aktivitelere sürüklemek, partnerin özel hayatına ya da eşyalarına zarar vermek gibi ‘psikolojik/duygusal şiddet’ kapsamaktadır (Saltzman ve ark., 2002). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) özellikle yakın ilişkide kadına yönelik şiddet konusuna dünya sağlığı kapsamında bir başlık olarak yer vermekte ve kadına şiddetin sıklığı ve sonuçları hakkında birçok ülkeden topladığı verileri paylaşmaktadır. Örgütün (WHO, 2013) yayımladığı kitapçıkta, dünya genelinde kadınların %30’unun yakın ilişki içinde oldukları partnerlerinden fiziksel ya da cinsel şiddet gördüğü belirtilmektedir. Kitapçıkta bunun yanı sıra, düşük ve orta gelirli bölgelerde yüksek gelirli olanlara kıyasla kadına yönelik şiddet sıklığının daha fazla olduğu bulgusuna yer verilmiştir. Ülkemizdeki sıklığa bakacak olursak Türkiye İstatistik Kurumu’nun Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet (2008) verilerine göre, eşinden veya birlikte yaşadığı kişilerden yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel şiddet gören kadınların yüzdesi %39.3, cinsel şiddet görenlerin yüzdesi %15.3, fiziksel ya da cinsel şiddet görenlerin yüzdesi %41.9, duygusal şiddet/istismar görenlerin yüzdesi %43.9 ve kontrol edici davranışlara maruz kalma çerçevesinde, her zaman nerede olduğunu bilmek isteme yüzdesi %68.8, arkadaşlarını görmeyi engelleme yüzdesi %12.4’tür. Verilerin de gösterdiği üzere yakın ilişkilerde şiddet, ülkemizde ciddi bir toplumsal sorun boyutunda yaygındır ve bu konuda çözüme gereksinim duyulmaktadır. Soruna çözüm oluşturma yolunda sorunun nedenlerinin ve nasıl bir bağlamda meydana geldiğinin önemli bir mesele olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu makalenin amacı, romantik ilişkilerde yaşanan şiddetin nedenlerine ve bağlamına ilişkin bir bakış açısı sunmaktır. Bu amaçla ilk olarak konu hakkında ortaya konulmuş I-küp adlı kapsamlı bir teoriden bahsedilecektir. Daha sonra geçtiğimiz yılda (2013) romantik ilişki içinde olduğu partneri tarafından öldürülmüş kadınlara ilişkin medya haberlerinden bir içerik analizi yapılacaktır ve bulgular bahsedilen kuram çerçevesinde

tartışılacaktır. Son olarak yakın ilişkilerde yaşanan şiddetin azalması için toplumsal anlamda neler yapılabileceği hakkında örnek teşkili amacıyla, Rahatsızlık Kontrolü ve Önlenmesi Merkezleri (Centers for Disease Control and Prevention-CDC) tarafından planlanmış bir projeden bahsedilecektir.

Romantik Yakın İlişkilerde Yaşanan Şiddetin Nedenleri: I-küp Teorisi

Yakın ilişki partnerine yönelik şiddet, uzun yıllardır sosyal bilimler alan yazınında büyük yer kaplayan bir konu olmasıyla birlikte, bu olgunun sebeplerini açıklamak amacıyla ortaya konulmuş farklı bakış açıları bulunmaktadır. Finkel ve Eckhardt (2013) bu bakış açılarının yakın ilişkilerde yaşanan şiddetin nedeni olarak tek bir boyutu ele aldıklarını ve şiddetin ortaya çıkmasında rolü olan etmenlerin birbirleriyle olan ilişkisini açıklamakta yetersiz kaldıklarını öne sürerek şiddet sürecine ilişkin yeni bir model geliştirmişlerdir. I-3 (okunuşu I küp) adlı bu modelde, yakın ilişkilerde yaşanan partner şiddetini meydana getiren 3 süreç tanımlanmaktadır; bunlar, *kışkırtma*, *harekete geçirme* ve *engelleme* dir. Bu 3 süreç, şiddete yol açan farklı etmenleri kapsamakta ve birbirleriyle etkileşim halinde çalışmaktadırlar. Modeli daha somut bir şekilde resmedebilmek için ilk olarak araştırmacıların bu süreçleri nasıl tanımladıklarını açıklamakta fayda vardır.

Kışkırtma terimi, şiddet uygulayan kişinin ‘potansiyel kurban’ı ile birlikte, içindeki saldırganlık dürtüsünü kaçınılmaz bir şekilde tetikleyen bir sosyal dinamiğin içine dahil olması olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacılar, şiddet kullanımında kışkırtıcı olarak rol oynayabilecek etmenler olarak Babcock ve arkadaşlarının (2004) ortaya koyduğu ‘Şiddet Olaylarının Yakın Öncülleri’ ölçeğinin alt ölçekleri olan, 1) kontrole yönelik şiddet, 2) kıskançlık kaynaklı şiddet ve 3) duygusal istismar yönelik şiddeti örnek göstermişlerdir. Buna göre, partnerin kişi üzerinde kontrol kurmaya yönelik davranışları, kişide partnerinin sadakatsiz olduğuna yönelik bir algı oluşması ve partnerin kişiye yönelik kötüye kullanıcı sözler sarf etmesi, kişide saldırganlık dürtüsünü tetikleyebilmektedir.

Harekete geçirme, kişi kışkırtıcı bir faktörle karşılaştığında, onu saldırganlık dürtüsü yaşamaya hazırlayan eğilimsel ya da durumsal etmenler olarak tanımlanmaktadır. Finkel ve Eckhardt (2013), 4 tür harekete geçirici unsur tanımlamışlardır; 1) kişiyi saldırganlığa iten evrimsel ya da kültürel unsurlar, 2) düşmanlık, narsisizm, testosteron gibi daha durağan olan eğilimsel unsurlar, 3) partnerler arasındaki ilişkinin niteliklerine dayanan ilişkisel unsurlar ve 4) fiziksel acı duyma veya medya yoluyla şiddete maruz kalma gibi kişiyi saldırganlık yaşamaya iten bilişsel, duygusal ya da fizyolojik unsurlar. Toplumda kabul gören ve

şiddeti meşrulaştıran sosyal normlar, ilişkide taraflar arasındaki güç dengesizliği ve hatta yüksek hava sıcaklığı saldırganca davranma olasılığını artıran harekete geçirici unsurlara örnek niteliğindedir.

Son süreç olan *ketleme* ise kişinin, yaşadığı saldırganlık dürtüsünün üstesinden gelmesine yardımcı olan eğilimsel veya durumsal etmenleri kapsamaktadır. Yazarlar tıpkı harekete geçirmede olduğu gibi kültürel ve evrimsel, eğilimsel, ilişkisel ve durumsal olmak üzere 4 tür engelleyici unsur olduğunu öne sürmüşlerdir. Ketleyici unsurlara örnek olarak, ailede saygı ve sevginin var olması gerektiğini vurgulayan bir kültür mirası, kişilerin dürtülerini kontrol edebilme kapasitesine sahip olması, empati sahibi olmaları ve şiddeti tetikleyebilecek herhangi bir madde (alkol, uyuşturucu vb.) kullanmamaları gösterilebilir (Finkel ve Eckhardt, 2013).

Devam eden bölümde, son bir yıl içinde romantik ilişkide olduğu partneri tarafından öldürülen kadınlara dair gazete haberlerinden bahsedilecek ve bu haberlerden elde edilen bazı veriler I-küp teorisinde yer alan süreçler kapsamında yorumlanacaktır.

2013 Yılında Kadın Ölümleri

Bu bölümde bahsedilecek haberler, kadına yönelik şiddete dair medya haberlerinin yıllara göre taranması ve toplanması ile oluşturulmuş anitsayac.com adlı internet sitesinden alınmıştır. Anitsayac.com adlı sitede, aile içi şiddet sebebiyle ölen kadınlar için bir 'dijital anıt' olarak kurulmuş ve öldürülen her kadın için ayrı başlık altında kadının neden, kim tarafından ve nasıl öldürüldüğüne dair bilgilere yer verilmiştir. Sitedeki verilere göre 2013 yılında aile içi şiddet kapsamında öldürülen kadın sayısı 228'dir. Bu makalede bahsedilecek veriler, sitede yer alan ve 2013 yılında partneri tarafından öldürülen 50 kadına dair bilgiler incelenerek oluşturulmuştur. Verilere göre, seçkisiz olarak seçilen bu 50 kadından 26'sı kocası, 4'ü imam nikahlı kocası ve 15'i eski ya da ayrı yaşadığı kocası, nişanlısı ya da sevgili tarafından ve 5'i sevgilisi tarafından öldürülmüştür. Şiddetin nedenlerine dair bilgilere göre, 50 kadından 22'si yaşanan bir tartışma ya da kavga sonucu, 10'u eşinden ayrılmak istediği için ve 5'i kıskançlık yüzünden öldürülmüştür. 13 kişinin ise öldürülme nedeni bilinmemektedir. Bilgilere göre, kadınların çoğu ateşli silah (24 kadın) ve bıçak (18 kadın) kullanılarak öldürülmüştür (bkz. Tablo1).

Tablo1. 2013 yılında partneri tarafından öldürülen ve gazete haberlerine konu olan 50 kadına dair sayı ve yüzdeler

	Kadın sayısı	Yüzde %
KİM TARAFINDAN	50	100
Kocası	26	52
eski ya da ayrı kocası, sevgilisi vs.	15	30
Sevgilisi	5	10
imam nikahlı kocası	4	8
NEDEN	50	100
tartışma ya da kavga sonucu	22	44
ayrılmak istediği için	10	20
Kıskançlık	5	10
Bilinmiyor	13	26
NASIL	50	100
ateşli silahla	24	48
Bıçaklanarak	18	36
Diğer	8	16

Tablo2’de ise kadınların kim tarafından, neden öldürüldüklerine dair çapraz tablo verilmiştir. Buradaki sayıların, şiddetin bağlamına ilişkin fikir verebileceği düşünülmüştür. Ancak teoride de bahsedildiği gibi bu sebepleri tek başlarına almak yerine tek bir şiddet olayında bile bu sebeplerden birkaçının rol oynayabileceğini düşünmek ve vakaları ele alırken birçok nedeni birlikte göz önüne almak çözüme gitme yolunda daha işlevsel olacaktır. Örneğin, eşini öldüren 26 erkekten 13’ü tartışma sonucu bu cinayeti işlemiştir. Ancak vakaların birçoğunda bu tartışmanın da altında bir sebebin yatıyor olabileceğini düşünmek gayet olağandır ve belki de bu tartışmalardan birinin sebebi erkeğin eşini başka erkeklerden kıskanmasıdır. Böyle bir durumda belki de ataerkil ideolojiye sahip, erkeği kadından üstün olarak ve kadının sahibi olarak gören bir erkek, öfkelenildiği bu durum içinde eşini öldürmeyi meşru ve belki de namusunu temizlemek adına gerekli olarak görüyor olabilir. Başka bir deyişle kıskançlık, bunun sonucunda yaşanan tartışma, yaşanan öfke ve bu öfkenin şiddete dönüşmesine neden olan ataerkil ideoloji etkileşim içinde şiddeti ve cinayeti doğurmaktadır. I-3 teorisindeki süreçler açısından bakıldığında bu vakada yaşanan tartışma ve kıskançlık kışkırtıcı, sahip olunan ataerkil ideoloji ise harekete geçiricidir. Kişinin öfkesiyle baş etme ve kendini kontrol edebilme mekanizmasından yoksun olması ise ketleyici ögenin yokluğuna işaret etmektedir. Kışkırtıcı ve harekete geçirici etmenlerin düzeyinin yüksek, ketleyici düzeyinin ise düşük olduğu böyle bir bağlamda şiddetin ortaya çıkma olasılığının oldukça yüksek olacağı düşünülmektedir.

Tablo2. 50 kadının kim tarafından neden öldürüldüklerine dair sayılar

	NEDEN				Toplam
	tartışma- kavga	kıskançlık	ayrılma isteği	bilinmiyor	
KİM koca	13	3	5	5	26
eski koca	3	0	1	3	7
imam nikahlı koca	2	0	0	2	4
sevgili	1	2	1	1	5
ayrı yaşanan koca	3	0	2	0	5
eski sevgili -nişanlı	0	0	1	2	3
Toplam	22	5	10	13	50

Şiddet Konusunda Alınabilecek Önlemler

Tablo1'deki verilere tekrar bakıldığında, romantik yakın ilişkilerde yaşanan şiddetin hem sosyal, hem psikolojik hem de yasal açıdan müdahale edilmesi gereken bir durum olduğu görülmektedir. Öncelikle yasal açıdan bakılırsa, bireysel silahlanmanın kısıtlanması ve zorlaştırılmasının şiddeti bir ölçüde azaltacağı düşünülmektedir. Tabloda görüldüğü üzere cinayetlerin yüzde 48'i ateşli silah yoluyla işlenmiştir. I-3 teorisindeki süreçler açısından silah sahibi olmanın harekete geçirici, yani şiddet gösterme eğilimini artırıcı bir faktör olarak rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bir başka deyişle, kişileri öldürücü bir araca yakın hale getirmek, kişiye o aracı kullanabilme yetkisi vermek ve bir anlamda kullanımını kolaylaştırmak ve meşrulaştırmaktır.

Verilerdeki ikinci çarpıcı nokta, cinayet işleyen erkeklerin %30'unun eski ya da ayrı yaşanan partner olmasıdır. Bu verinin anlamı, mutsuz bir birlikteliği sonlandırmış birçok kadının bu ilişkiden kurtulup bağımsız olamadıkları ve hatta hayatlarının sonlandırıldığıdır. Başka bir deyişle, büyük bir olasılıkla bu kadınların partnerleri, kadının kendine ait bir yaşamı ve kararları olabileceği algısına sahip olmayan, evlilik ve ilişki kurma yönündeki inançları yanlış, kadını namus ya da kendine ait bir şey olarak gören ve kadın isteklerine itaat etmediğinde ya da yaşamını ayırmak istediğinde bundan dolayı öfke duyup kadına zarar vermesi gerektiğine inanan insanlardır. Bu inanç ve algıların tümü şiddet davranışı için harekete geçirici etmenler olup sosyal bağlamda, bireysel ve toplumsal çapta bilinçlendirme ve eğitimi gerektirmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan ve halk sağlığı ve güvenliğini korumayı görev edinmiş bir kuruluş olan Centers for Disease Control and Prevention tarafından, yakın ilişkilerde yaşanan şiddeti önlemeyle ilgili profesyonellere yönelik bir kitapçık oluşturulmuştur (Fisher, Lang ve Wheaton, 2010). Bu kitapçıkta şiddeti önlemede profesyonellerin alacakları roller, eğitimcilerin nasıl belirleneceği ve neler yapılacağı adım adım açıklanmıştır. Bu kitapçıkta yer alan planın birçok yönüyle ülkemizdeki şiddeti önleme aşamasında fikir vereceği düşünülerek plandan genel hatlarıyla bahsedilecektir.

Bu plana göre, şiddeti önlemek amacıyla yapılacak çalışmanın tüm adımları baştan sona kadar önceden kararlaştırılmalıdır; başka bir deyişle çalışmanın sistemli olması gerekmektedir. Çalışmanın kimler için düzenlendiği ve kimleri kapsadığı, hedeflerinin neler olduğu, çalışmaya eğitimci olarak kimlerin katılacağı, etkinliklerin neler olacağı ayrıntılı şekilde belirlenmelidir. Bunun yanı sıra, bu çalışmadan kısa vadede kişilerin ne öğrenecekleri, orta vadede davranışlarında nasıl bir değişim olacağı ve uzun vadede ne değişeceğine dair beklentiler belirlenmeli ve bu amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığı uygun yöntemler ve araçlarla ölçülmelidir.

Bu planın ilgi çekici yanlarından en önemlisi, yukarıdan aşağıya doğru giden bir eğitim süreci benimsemesidir. Bu sürecin en üst basamağında, şiddeti önlemeye yönelik çalışan büyük kuruluşlar yer almaktadır. Plana göre bu kurum ve kuruluşlar programlı bir şekilde başka kuruluşlarla birlikte çalışmalı ve bu kuruluşlardan eğitimciler yetiştirerek o kuruluşun ulaşabileceği kişilerin eğitilmesini sağlamalıdır. Örnek vermek gerekirse, bir okuldaki öğretmenler, ibadet yerlerindeki görevliler gibi belli bir topluluğa hitap eden kişiler, uzmanlar tarafından eğitimci olarak belirlenmelidir. Eğitimci olan bu kişiler plan dahilinde hem bilgilerini kişilere aktaracak ve kişilerin yanlış tutum ve davranışlarının değişmesi yönünde sonuç elde etmeye çalışacak hem de eğitim alan kişileri, bu bilgilerini çevrelerindeki başka insanlarla paylaşmaya teşvik ederek bu projede onlara da sorumluluk vermiş olacaktır. Böylece toplumsal çaptaki böyle büyük bir sorun sadece ilgili kurum ve kuruluşların sorumluluğu olmaktan çıkacak ve daha gerçekçi projelerle daha somut sonuçlar elde edilebilecektir.

Sonuç olarak, romantik ilişkilerde yaşanan şiddet, nedenleri bakımından çok yönlüdür ve çoğu zaman birçok etmenin etkileşimiyle meydana gelmektedir. Soruna müdahale edebilmek için sorunun nedenlerinin neler olabileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Böylece neye ve kimlere, nasıl müdahale edileceğine dair ayrıntılı bir plan yapılabilceği ve sistematik bir çalışmayla somut sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Babcock, J.C., Costa, D.M., Green, C.M. ve Eckhardt, C.I. (2004). What situations induce intimate partner violence? A reliability and validity study of the Proximal Antecedents to Violent Episodes (PAVE) Scale. *Journal of Family Psychology*, 18, 433-442.
- Finkel, E.J. ve Eckhardt, C.I. (2013). Intimate partner violence. J.A. Simpson ve L. Campbell, (Ed.), *The Oxford handbook of close relationships* içinde (452-474). New York: Oxford University Press.
- Fisher, D., Lang, K.S. ve Wheaton, J. (2010). Training professionals in the primary prevention of sexual and intimate partner violence. A planning guide. Atlanta (G.A.): Centers for Disease Control and Prevention. http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/Training_Practice_Guidelines.pdf
- Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İstatistikleri (2008). <http://tuikapp.tuik.gov.tr/kadinasiddetdagitim/kadin.zul>
- Saltzman, L.E., Fanslow, J.L., McMahon, P.M. ve Shelley, G.A. (2002). Intimate partner violence surveillance: Uniform definitions and recommended data elements, version 1.0. Atlanta (G.A.): Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control.
- Straus, M.A. (1979). Measuring intrafamily conflict and violence: The conflict tactics (CT) scales. *Journal of Marriage and the Family*, 41 (1), 75-88.
- Şiddetten Ölen Kadınlar için Dijital Anıt. <http://anitsayac.com/>
- WHO (2013). Global and Regional Estimates of Violence against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and non-partner Sexual Violence. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_eng.pdf